

Neumüller Klára:

Csehov: "Életem" című elbeszélésének elemzése

A XIX. század második felének orosz kultúrájában általánosnak tekinthető az a felfogás, hogy az életben vannak problémák, amelyeket valami módon humánusan meg kell oldani, hiszen - meggyőződésük szerint az újkori humanizmus, idealizmus szellemében - minden problematikának van humánus megoldása. Ezt a gondolkodásmódot, amely a XIX. század második fele nagy orosz írói, alkotói esetében általánosnak tekinthető, személyes gondolkodásnak nevezzük, amely az újkori humanizmus személyes világképe értelmében érvényesnek, érvényesítendőnek látszik. A XIX. századi orosz írók minden egyes műve úgy tekinthető, mint amely ezen problematika megoldásának igényével lép fel.

Csehov jelentősége a XIX. századi orosz irodalomban abban áll, hogy megpróbálta műveiben érzékeltetni ennek a személyes gondolkodásnak a korlátait oly módon, hogy novelláiban olyan helyzeteket teremtett, amelyekben a problémák humánus megoldásának lehetősége a legteljesebb mértékben kétségesnek látszik. Arra az állandó csehovi kérdésre, hogy "mit tegyünk", amely szinte valamennyi művének alapkérdése, Csehov az "Unalmas történet" című novella főhősével együtt azt válaszolja: "Lelkemre és becsületemre mondom, nem tudom". Csehov maga

sem tud választ adni saját kérdésére, csak érzékelteti, hogy vannak megoldhatatlan problémák. Műveit áthatja az író amiatti szenvedése, hogy nem tud választ adni, a gyötrő lelkiismeret-furdalása: "Vajon nem vezetem-e félre az olvasót, hiszen a legfontosabb kérdésekre nem tudok válaszolni?" Ezért van az, hogy a csahovi novelláknak nincs megnyugtató befejezésük, sőt néha egyenesen a befejezetlenség érzését keltik, ez szüli az olvasóban a feszültséget, amely a mű elolvasása után sem oldódik.

Csahov hősei ebből a szempontból két csoportra oszthatók. Az egyik csoport mindenképpen, mindenáron valami megoldását akarja adni az elbeszélés központi kérdésének, ezek a hősök általában emberileg deformálttá válnak a mű során, lelkiileg eltorzulnak, amennyiben a problémákkal való szembenézés bátoreágának hiánya, vagy az eztelesen voluntarista fellépés megfosztja őket az emberi probléma teljes átlátásának, átéléésének lehetőségétől. Jó példa erre "A 6-os számú kórterem" főhőse, Regin doktor, aki a sztoikus szerepében tetezeleg, a valóságban azonban menekül a számára ténylegesen adott problémaállapot átlátásától.

A deformált hősöknek egész sorát alkotja meg Csahov novelláiban, de nem minden csahovi hőse torz. A "Kutyás hölgy", a "Szolgálati Ügyben", az "Életem" c. elbeszélések főhősei például felismerik életük egyes problémáinak megoldhatatlanságát, és ezután már nem is akarják őket megoldani, nem gyárta-

nak recepteket, elveket, hanem megpróbálnak minden esetben embernek maradni, vállalva önmagukat, a sorukat, élnek tovább, néha győtrődve, együtt a megoldhatatlan problémával. A deformált hősökkel ezekben nem dogmatikusan fordulnak egyfelől a világ felé - nem az epée pamflet, a gyilkos ezetíra, a gonosz-ezal ezekben dühös elezántéggal fellépő próféta szerepében lépnek fel, hanem megértő iróniával viseltetnek a világ, a többi ember iránt, vagyis azonoségot is vállalnak azzal, amit bírálnak - másfelől önmagukra is iróniával tekintenek, a saját megatartásukat sem abszolútizálják, azért képesek képviselni a csehovi világban elképzelhető lehető legjobb álláspontot, és ily módon válhatnak a ezónak az általunk tulajdonított jelentésében lírai érvényű hősés. Ezeket a hősöket nevezzük, mintegy erre utalva, hogy a művek interpretációe rendezerében az olvasó azonosulására ezámítanak, "lírai érvényű" hősöknak.

Ezzel az írói koncepcióval magyarázható a csehovi novel-lák cselekménytelensége, az a körülmény, hogy látezőlag a mű végére az állapot nem változik meg, minden marad a régiben. Azonban ezen küleödleges cselekménytelenség mögött, a látezet ellenére a főhösben fontos lelki folyamat megy végbe, a mű végére a fenti felismerés következtében a hőe emberileg több lesz, egész embereége, lelki, ezellemi beállítottsága megváltozik. Ez a szerkeztémód egy másfajta, ezajátosan csehovi cselekményesség - semmiképp sem cselekménytelenség, az az üresség, mozdulatlanság, a ezó mélyebb értelmében vett ese-

ménytelenesség. Csehov lírai érvényű hősei közé sorolható az "Életem" c. elbeszélése főhőse, Miszail is.

Az eredetileg regénynek induló, de kisleprózává kerekedő elbeszélést Csehov 1896-ban írta, egyik legezebb, lírai hangvételű alkotása az írónak.

Az "Életem" Miszail Poloznyev története, aki az "oproscenyije" elvét, azaz a népi élet szintjére egyszerűsödő élet normáit akarja követni. Huzonöt évesen felismeri a kievárosi előkelőség kivegyisége mögött a valódi emberi tartás hiányát, és a tisztátalan otthonok durva, kultúratisztelet nélküli, űres életét. Szembeszegül apjával, és a kieváros előkelőségeinek rosszallásától kísérve fizikai munkásnak megy: bádogtetőket mázol.

Kezdetben csak az értelmes munka ösztönöz igénye hajtja: "Közöttök én is igálónak éreztem magam, egyre jobban áthatott engem is az a meggyőződés, hogy amit csinállok: kötelező és elkerülhetetlen, és ez az érzés megkönnyítette életemet, megszabadított kételyeimtől. Az első időben mintha újjászülettem volna. Alhattam a földön, járhattam mezítláb, mindez roppantul kellemes volt ... És ami a fő, saját keresetemből éltem, és senkinek sem estem terhére."

Egy idő múlva hozzászegődik Mária Dolzeikova, a városi milliomos mérnökének lánya, aki Miszail feleségként remél

tartalmat adni űres életének, tolsztojánua elveket követ. De amit a gazdálkodás, a parasztokkal való kapcsolat a mindennapi életben jelent; az csalódást, majd elkecsereését, végül felháborodást kelt a lányban. Nem képes elvieselni ezt a világot, elhagyja Miezailt, visszatér a fővárosba, a nagyvilági életbe. Utána lassan mindenki elhagyja az útja mellett csandeen, de konok állhatatossággal kitartó Miezailt, aki törvényeszerűen egyedül marad. A város lakossága lassan megezokja, hogy továbbra is bádogtetőket fest, e már nem csúfolja érte senki. Az élet megy tovább a maga kicsinyes, kieszerű, kievárosi módján.

Azonban Miezail megváltozott életének ez csak külső, felcszíni burka. Látszólag Miezail élete a mű végére, öreg korára változatlan, törekvésai sikertelenek maradnak, ám valójában Miezail az elbeszélés végére más ember lesz. A mű valamennyi szereplője hat rá valamilyen módon, ők segítik hozzá ahhoz, hogy életvitelébe, megatartásába, gondolkozásába beleépítsen számos, különböző oldalról jövő tapasztalatot, ezempontot. Öreg korára tapasztalt, sokat szenvedett ember lesz, aki megtalálja az élet értelmét: "Ha nekem is kedvem lenne gyűrűt csináltatni megamnak, ezt a feliratot válaesztanám: ➤ Semmi sem múlik el. Mieszek benne, hogy semmi sem múlik el nyomtalanul, minden legkisebb lépésünknek megvan a maga jelentősége jelen és elkövetkező életünkben. Amit átéltem, nem múlt el hiába."

Az ember feladata, az élet lényege tehát: értelmessé tenni mindent, minden cselekedetünket, mert mindennek van következménye, mindennek van nyoma. Ha pedig mindennek van következménye, akkor van változás, van fejlődés is, tehát lehet értelmet adni mindennek, amit teszünk. Miszeil nyitott a világ felé, nem dogmatikus, nincsenek olyan receptjei, elvei, amelyek minden helyzetben megoldást adnának, csupán azt mondja, hogy mindig mindent az adott helyzetben, humánus, értelmes módon kell mérlegelni és dönteni, ha lehet; vagyis embernek kell lenni és maradni. Ezzel ad értelmet az életének, így tudja megvalósítani önmagát, az önmegvalósítás pedig nem más, mint önmaga vállalása az ellentétekben, a problémákban, vagyis a problémákkal való együttélés vállalása.

A személyes önmegvalósítás, és ezzel összefüggésben az emberiség történelmi fejlődésének kérdése központi témája az elbeszélésnek. A mű központi helyén Miszeil és Blagovo doktor vitája áll. Az álláspontok egyben két, az orosz gondolkodásban ebben az időben ezekben álló haladáskonceptiót jeleznek.

Az egyik a személyiség megvalósulásának cselekvő, aktív útja, amelyet elsősorban a gyakorlatiaság, érzéketlenség, sikerközpontúság, egyezően a szubjektív szempont tagadása, következőképpen háttérbe szorítása jellemez.

A személyiség kialakításának másik útja az előzővel ellentétben a passzív út, amelynek képviselője álmodozó, ál-

rándozó, tiszta lelki típus, akiből minden gyakorlatiaság hiányzik; az ember szubjektív oldala kerül előtérbe.

A vitában az aktív utat Blagovo doktor képviseli. Nézetei szerint mindent a társadalmi fejlődés egésze szempontjából kell nézni. A cél előre nem látható, de magáért a fejlődés lépcsőfokaiért is érdemes élni. Véleménye szerint az általános-emberi, a világot átfogó haladás céljai és határai a végtelenbe nyúlnak, a haladás időszerű, közeli céljainak szemügyrevételét korlátolt dolognak tartja: "Arra a hatalmas X-re kell gondolni, amely az egész emberiségre vár a távoli jövőben." "Megyek felfelé a lépcsőn, amelyet haladásnak, civilizációnak, kultúrának nevezek, megyek, megyek és nem tudom határozottan, hogy hova lyukadok ki, de már magáért a csodálatos lépcsőkért is érdemes élni."

Miszail más nézetet van, ő képviseli a vitában a haladásnak és személyiségkialakításnak a passzív útját. Szerinte az önmegvalósítás jelenti a haladást. A belső, etikai progresszió az, ami a fejlődés lényegét adja. Ha minden ember arra törekszik, hogy önmagát a lehető legjobbá, legnemesebbé tegye, akkor ezzel az egész társadalom, sőt az egész emberiség fejlődik, ez maga az öszembari haladás: "Belemélyedtünk a beszélgetésbe, és amikor a fizikai munka került szóba, kifejtettem meggyőződésemet, nem szabad, hogy az erdő rabságban tartsa a gyengét, hogy a kisebbség a többség nyakán élse-

ködjék és állandóan kiszívja belőle életereje legjavát, ehhez pedig okvetlenül szükséges, hogy kivétel nélkül mindenki, gyenge és erős, gazdag és szegény egyformán vegye ki részét a létért folytatott küzdelemből, mindegyik önmagáért, e tekintetben pedig nincs jobb nivelláló módszer, mint a fizikai munka.

Hízen az igazi haladás a szeretetben rejlik, az erkölcsi törvény teljesítésében. Ha senkit sem teszünk rabszolgává, és senkinek sem esünk terhére, akkor mi szükség van még a haladásra?" Blagovo doktor felháborodott kérdése: "ha a csiga a házában önmaga tökéletesítésével foglalkozik, és erkölcsi törvényekben kontárkodik, akkor azt maga haladásnak nevezi?" azt válaszolja, hogy "ezerszem csakis ez az igazi haladás, az egyedüli, amely az ember számára szükséges és lehetséges." Így folytatja: "Azt a kérdést, hogy jót cselekezünk-e, vagy rosszat, mindenki a maga számára oldja meg, és nem vár, amíg az emberiség egyetemesen, fokozatosan jut el a kérdés megoldásáig."

Érdekes megfigyelni, hogy a Mieszail által kifejtett nézet öszececeeng Csahovnak egy 1899-ben írt levelével: "Hízek az egyes emberekben, a megváltozást az Oroszországban észleztört egyes egyéniségekben látom - lettek légyen azok értelmiségiak, vagy parasztok - bár kevesen vannak, mégis ők az erő. Senki sem próféta a saját hazájában, s azok az egyes eze-

mélyek, akikről beszélünk, szinte ézrevétlenül játsszák társadalmi szerepüket, nem ők dominálnak, de munkájuk látható, bár-hogy áll is a dolog, a tudomány egyre csak halad előre és előre, a társadalmi öntudat növekszik, és az erkölcsi kérdések kezdenek nyugtalanító jelleget ölteni. etb. etb; és mindez tekintet nélkül bármire, az ügyészek, mérnökök, kormányzók megkerülésével történik."

Mégsem mondhatjuk, hogy Mieszail képviseli az író véleményét, mert a Csahov-darabokban és novellákban sohasem szó-lal meg közvetlenül az író. Egyetlen szereplő szerepe sem merül ki abban, hogy a szerző gondolatait tolmácsolja. Csahov véleménye csak a mű értelmi egészéből olvasható ki. Azonban tény, hogy Csahov politikai és közéleti állásfoglalása Mieszail nézeteivel összeeseng.

Az elbeszélés központi helyén tehát Mieszail és Blagovovítája áll. Az álláspontok ismeretében azt mondhatjuk, hogy az elbeszélés valamennyi szereplője a két koncepció alapján csoportosítható. Minden szereplőnek meghatározott szerepe van, ki nem hagyható, a többivel vonatkozásba állítható. Minden szereplő valami módon hozzájárul ahhoz, hogy az elbeszélés végére Mieszail eljuthasson oda, hogy megfelelhessen a lírai érvényűség kritériumának.

Abból indulhatunk ki, hogy a személyesen gondolkodó em-

ber problémákban gondolkodik. Az önmegvalósítást pedig úgy definiáltuk, hogy egyenlő önmaguk vállalásával a problémákban, az ellentétekben. Ennek figyelembevételével megpróbálom a szereplők helyét kijelölni az elbevezetés rendszerében.

Az önmegvalósítás szempontjából a legalacsonyabb szinten Miezail apja és Dolzeikov mérnök áll. Mindkettőjükre elmondható, hogy a legelső kritériumnak, a problémákban való gondolkodásnak nem felelnek meg, nincs problématudatuk. Mindketten meg vannak győződve arról, hogy úgy élnek, ahogy kell, egyetlen döntésükben sem kerülnek konfliktusba önmagukkal. Amiben különböznek egymástól, az az, hogy Miezail apja a passzív, Dolzeikov mérnök az aktív út képviselője. Nézzük meg, mit is jelent ez.

Miezail apja a múlt képviselője a jelenben, tehetségtelen építézmérnök: "Amikor bementem apámhoz, karosszékekben hátradőlve ült, lehúnyt szemmel. Száraz, eszott arca, amely a beretvált helyeken sötétkékbe játszott /leginkább katolikus templomi orgonistához hasonlított/, ezenvedő békétűrést és alázatot fejezett ki." Ez az alázatosság jellemzi Poloznyev építész egész lényét: "Lassú léptekkel, mindenfelé köszöngetve hajlongó ismerőseinek, most apám jött erre régidivatú, ezéleskerimájú kürtőkalapban, nővéremmel karonfogva. - Nézd! - ezólt nénémhez és felmutatott az égre. - Nézz fel az égre! Látsd a csillagokat? Mindegyik, még a legkisebb is, egy egész világegyetem! Milyen parányi porozem az ember a világminden-

séghez képesti-

Ezt olyan hangon mondta, mintha fölöttébb kellemes és hízelgő lenne számára az a tudat, hogy ő - parányi porzem." Az elrendeltetetté iránti alázatból fakad az is, hogy egész életében azt tette, amit elvártak tőle. Emiatt nem alakult ki az egyénisége, ebből a szempontból az ő esetében önmegvalósításeről nem beszélhetünk, hiszen nem is lát problémát, amely személyiségének megkettőződéséhez vezethetne.

Földhözragadtsága minden cselekedetében tökröződik: "Mindazok a házak, amelyeket apám tervezett, s amelyek annyira hasonlítanak egymáshoz, valahogyan távolról apám cylinderára, tarkójára emlékeztetnek engem: Ugyanolyan ridegek, merevek, mint ő. Az idők folyamán a városban megszokták apám tehetségtelenségét, gyökeret vert, és mintegy városunk sajátos stílusává lett."

Ezt a fantáziátlan alázatosságot követeli meg mindenkitől, aki körülveezi, más gondolkodásmódot egyezően lehetetlennek tart, meggyőzhetetlen: "... arról kezdett beszélni, hogy a mai fiatalok tönkre megy, belepusztul hitetlenségébe, materializmusába és mérhetetlen önhittségébe; be kellene tiltani a műkedvelő színelőadásokat, mivel elvonják a fiatalembereket a vallástól meg a kötelességteljesítéstől."

Amikor Miezail a fizikai munka kapcsán az értelmes

munkáról kezd beszélni, apja makacsul az isteni elrendelést emlegeti: "Érted meg már vége, te tompaagyú ember, érted meg, Űresfejű hólyag, hogy a durva testi erőn kívül benned isteni lélek is lakozik, szent tűz, amely óriási mértékben megkülönböztet téged a számártól, avagy a hullőtől, és az istenséghez tesz hasonlatossá. Ezt a tüzet ezer és ezer esztendő küszködésével szerezték meg az emberek legjobbjai. Szépapád, Poloznyev, Borogyinónál harcolt, nagyapád költő volt, ezónok és főispán, nagybátyád pedagógus, én pedig, édesapád, építésmérnök vagyok. A Poloznyev család minden tagja őrizte a szent tüzet, ... ezért, hogy te egy csapással eltipord? Fizikai munkával akárki foglalkozhat, még a tökkel űtött hülye is, még a bűnöző is, a testi munka a rabszolga és a barbár jellemző vonása, míg a szent tűz csupán keveseknek adatik meg."

A sora passzív elfogadása, a béketűrés, beletörődés és alázat, amely egész lényét meghatározza, teszi Poloznyevet a passzív út jellegzetes képviselőjévé. Az elbeszélés végére Miszail apja semmiben sem változik, meggyőzhetetlen marad, és sohasem bocsátja meg fiának, hogy más életet választott magának, mint ő. Magatartása annyiban hat Miszail fejlődésére, hogy szinte löki elhatározása felé, nyilvánvalóvá téve Miszail előtt az apja képviselte felfogás helytelen voltát. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy Miszail mindvégig szereti apját, nem veti meg, csak sajnálja és elfogadja olyannak, amilyen - a nehezebb utat választja: megérti apját.

Bizonyos értelemben Poloznyev építéssel állítható egy sorba Dolzeikov mérnök, Miszail feleségének, Másának az apja. Az ő esetében ugyanúgy nem beszélhetünk önmegvalósításról, mint Poloznyev esetében. Dolzeikov mérnök milliomos, aki fiatal korában egyszerű gépkenőként kezdte, és az évek során hatalmas vagyont szerzett: "Ugyanaz a boldogság áradt belőle, mint a szőnyegeiből és karosszékeiből. Jól táplált, egészséges, széles mellkasú, piroszögű ember volt, frissen mosdottan, gyapjúingében, bő bugyogójában olyannak látezott, mint egy porcelán-játék postakocsi. Kerek, göndör szakállában egyetlen ősz szál sem fehérlett, orra kissé hajlott, sőtét ezeme tiszta, ártatlan pillantású." Előszeretettel és önmegelégedettséggel emlegeti alacsony származását: "Mit tud maga tulajdonképpen? Semmit az ég világon. Én vasúti mérnök vagyok, gondtalanul élek, de mire idáig eljutottam, sokáig húztam az ígét, gépész voltam, két évig dolgoztam Belgiumban, mint egyszerű gépkenő. Itélje meg maga, kedvesem, hogy milyen munkát ajánlhatok én magának! Milyen furcsák, maguk, urak!"

Alapjában véve durva, szeszélyes természet: "Bort, zekuskát hozott magával, sokáig evett, majd lefeküdt aludni a teraszon, és úgy horkolt, hogy a kertészlegények is csak a fejüket csóválták... Amikor Mása panaszkodott apjának, Viktor Ivanovics ásitott és kijelentette, hogy a parasztot

verni kell." "Minden egyszerű embert kivétel nélkül Pantyelejnnek ezólitott; az olyanokat meg, mint Caeprakov meg én, mélységesen megvetette, hátunk mögött iszákosnak, barmoknak, sőpredéknek nevezett. Alkalmazottaival általában kegyetlenő bánt, hajezolta, biraőgolta őket, őő szivtelenő, magyarázat őő indoklás nélkül dobta ki őket az állásukból."

Gondolkodása sikerközpontú. Meggyőződése, hogy mindenki a maga szerencsájének kovácea, mindenki maga alakítja sorát, Poloznyevvel ellentétben semmiféle elrendelésben nem hiaz, nem lát semmiféle megoldhatatlan problémát, felfogása szerint ügyességel, munkával mindenki megszerezheti a jólétet, ami a boldogság egyetlen forrása. Amikor lánya, Mása toleztojánue lesz, őő Miezailhoz megy feleségő, Dolzeikov az egézet "komédiának nevezte, gyakran hangoztatta, hogy nem tartja egyébnek szeszélynél, bolondériánál", amely hamarosan elműlik. Mindenféle őnmegvalósítási törekvést azektésőagnak tart: "... minduntalan megőlelt, megveregette vállamat, dicsőerte életnődomat, de éreztem, hogy most is őppőgy, mint azelőtt, megvet, őő csupán lánya kedvéért tőr meg a házában" - mondja Miezail.

Teljesen más életvitele ellenőre Dolzeikov mőrnők abban hasonlít Miezail apjához, hogy ő őem lát problémákat az életben, csak őgyetlen embereket. Hiezen a világon minden, ami létezik, az ember kényelmét szolgálja, csak meg kell ra-

gadni az alkalmakat. Az emberi szubjektivitás teljes hiánya, a személyes szempont gyökeres tagadása, a kerközpontú, gyakorlatias magatartása, a technicizált haledáskonceptió alapján sorolható az aktív út deformált, degradált változatát képviselő hősök közé. Micsail mindvégig idegennek érezte Dolzeikov magatartását, visszataezitónak találta, és üresnek.

Az elbeszélés szereplőinek rendszerében a második lépésfokot Mása Dolzeikova és Blagovo doktor jelenti. Őket abból a szempontból lehet egymás mellé állítani, hogy az önmegvalósítás útján megrekednek.

Az elbeszélés egyik legérdekesebb figurája Mása Dolzeikova. Ő Dolzeikov mérnök leánya, aki korábban a fővárosban nagyvilági életet élt, és most, itt a kievárosban halálosan unatkozik: "... szép, szőke fiatal hölgy, akiről azt beszéltek a városban, hogy tetőtől talpig párizsi holmokban jár." A város műkedvelő előadásain "leereszkedő mosollyal vett részt, és látezott rajta, hogy előadásainkat gyermekded szórakozásnak tartja."

Mása rendkívül vonzódik a látványos dolgokhoz, és rendszerint a külsőségek alapján ítéli meg a dolgokat. Ezért amikor Micsail mázolóznak megy, a kieváros közvéleményét felbolydító elhatározása Mása érdeklődését öfelé fordítja. Nem ismeri azonban, és a későbbiekben sem igyekezik megismereni Micsail emberi értékeit, számára az a legvonzóbb benne, hogy

ő "most a legérdekesebb ember a városban", s ennek következtében mindenki vele foglalkozik.

Amikor Mieszail Blagovo doktorral először meglátogatja, Mása - magatartása ellentmondásosságát észre nem véve - filozofál a jogtalan gazdagságról a hatalmas, fényűző lakása egyik pazar szobájában: "Én azt hiszem, az életben minden rossz a tértelenségből, unalomból, lelki ürességből fakad, már pedig mindez elkerülhetetlen, ha az ember hozzá szokik ahhoz, hogy mások pénzből él. Ne gondolja, hogy affektálok, őszintén mondhatom magának: unalmas és kellemetlen dolog gazdagnak lenni." Mása valóban úgy hiszi, hogy őszintén beszél, valóban azt hiszi, hogy nem affektál. Ugyanilyen komolyan gondolja azt is, amibe néhány nap múlva beavatja Mieszailt, akihez hamarosan szerelmi szálak is kötnek: "Ábrándom, legkedvesebb vágyálmom: amint kitavasodik, kimegyek lakni birtokunkra, Dubecenyára. Az elő évben csak bele akarok szokni az ottani életbe, mindent alaposan meg akarok figyelni, jövőre pedig már magam is dolgozni akarok, mint az igásló, ahogy mondani szokás." Ugy gondolja, hogy tolesztójánus elveket követve képes lesz tartalmat adni eddigi üres életének, így szeretne önmaga megvalósításához eljutni.

Amikor mezőgazdasági könyveket olvasva lelkesedik a piezkos paraszti életért és feleségül megy Mieszailhoz, még meg van győződve arról, hogy képes "filozófus" módjára, az

élet praktikus érdekeivel nem törődve, a maga individuális szellemi kiválóságán munkálkodva gondolkodni. Azonban gondolkodása következetlen, mert az újkori humanizmuson nyugvó kultúra, amelyben él, szándékát keresztezi, és ez az ellentmondás magatartását, tetteit is ellentmondásossá, torzzá teszi. Amikor Dubecanyára költöznek és valóban megismeri azt az életet, azokat a körülményeket, amelyekért elvben lelkesedett, kiábrándul, sőt felháborodik.

Mása a falusi élettől - önmegvalósítása szempontjából - gyors eredményt várt. Nem képes személyes kapcsolatot kialakítani a paraszttal, csak a saját elvei, elvárásai alapján ítéli meg őket, és amikor a parasztok - a könyv mellett, elvben elképzelt - elvárásoknak nem felelnek meg, őket hibáztatja, és a rajta elhatalmasodó düh lassan gyűlöletté válik. Kizárólag a maga tökéletesítésével van elfoglalva, és közben nem képes a paraszttal emberi kapcsolatba kerülni, a durva külső alatt képtelen felfedezni az emberi értékeket bennük. "... látod a foltokat az űvegen, de magát az űveget nem látod!" - mondja róla Mieszail, aki ezereket feleségét, próbálja jobb belátásra bírni, mert látja, hogy Mása számára egyre elviselhetetlenebb a falusi környezet.

Mása lassan rádöbben, hogy sehová sem vezet, ha az ember az élet gyakorlati oldalát figyelmen kívül hagyva gondolkodik, rádöbben gondolkodása kudarcára, meghasonlik önmagával, azonban nem rokkann bele felismerésébe, hanem elmenekül

a probléma elől, elhagyja Dubecenyát, elválk Mizeaitól, visszatar a fővárosba, a nagyvilági életbe. Mizeaitól eltérően nem veez többé tudomást az önmegvalósítée feladatáról, újabb elvet gyárt magának, e a könnyebb utat válaasztva azt vallja, hogy nincs értelme az ember cœelekedeteinek, minden elmúlik nyomtalanul, nincs fejlődée, nincsenek problémák, nem érdemes filozofálni, a pillanatnak, a pillanatnyi élvezeteknek kell élni: "Egyébként élek, egéezséges vagyok: ezórom a pénzt, temérdek ostobaságot követek el, és minden perben áldom Istenemet, amiért ilyen alávaló nőnek, mint én vagyok, nem küldött gyermeket. Énekelek, sikerem van, de ez nem ezenvedély, nem - ez az én kikötöm, amelybe megtérek, callám, amelybe visszavonulok pihenni. Dávid királynak volt egy gyürűje, ezzel a felirattal: »Minden elmúlik«. Amikor az ember szomorú, e ezavaktól felvidul, amikor jókedvű - elszomorodik. Én is beszereztem magamnak egy ilyen gyürűt, héber betűkkel, és ez a talizmán visszatarat a ezenvedélyektől. Minden elmúlik, elmúlik maga az élet, tehát nem kell semmi, illetve nem kell más, mint a szabadság tudata, mert ha az ember szabad, akkor semmire, de semmire nincs szűksége." Mása tehát megfutamodik, becsukja a szemét, elmenekül. A kezdetben tolattojánus, tehát passziv utat képviselő Mása ezzel valami módon kilép a szereplők rendszeréből.

Ugyenazok a körülmények, amelyek Másából felháborodást és gyűlöletet váltottak ki, Mizeail esetében hozzájárultak

ahhoz, hogy az önmegvalósítás útján tovább haladhasson. Házassága elején Miszail kétségek gyötörték: "Nem ismerem és nem szeretem a falusi életet, és szerettem volna azt mondani neki /ti, Mésának/, hogy a mezőgazdasági munka rabszolgának való, de aztán eszembe jutott, hogy apám nem egyszer hangoztatott ehhez hasonlót - és elhallgattam." A mindennapos munka során azonban "lassanként hozzászórtam a parasztokhoz és megszerettem őket". Idővel, a paraszttal való személyes kapcsolat során felfedezi a paraszti létforma emberi érvényét: "Ha állatnak látzott is a paraszt az eke szarvát fogva, akárhogyan kábitotta el magát vodkával, mégis, ha az ember közelebbről megnézte, megérezhette, hogy él bennük valami, ami roppantul fontos és szűkeges, és ami például Mésából és Blagovoból hiányzik, tudniillik hiáznak benne, hogy a földön a legfőbb az igazság, hogy az egész nép menekvése csupán az igazságosságban van, és ezért mindennél magasabbra tartja a méltányosságot és igazságosságot." A paraszttal való kapcsolat tette nyilvánvalóvá Miszail számára, hogy még az is, ami értelmetlennek látezik - értelmes, legalábbis értelmesé tehető.

Hasonlóan Mésa Dolzeikovához, Blagovo doktor is a menekülést választja, amikor megoldhatatlan problémákkal találja magát szembe. Ő ezen a szinten az aktív személyiségkialakítási út képviselője. Pétervárott tanul, orvostanhallgató. Házassága rosszul sikerült, már nem él együtt feleségével. Diákos

külsője, sovány, vérezegény, de élénk szemű, könnyen lelkesedő típus. Ő is vonzódik a látványos dolgokhoz: "Játék közben levetette kabátját, kigombolta az ingét, és általában igyekezett duhaj színben feltűnni, Inni keveset ivott, de annál nagyobb zajjal, és képes volt olyan olcsó, vacak kis vendéglőben, mint a Volga, húsz rubelt is elkölteni egy este."

Az unalmas kievároiban, ahová szabadságra jön haza, megismerkedik Miszailal és húgával. Az ő érdeklődését is felkelti Miszail bátor tette, nevezetesen az, hogy apja akaratára ellenére fizikai munkát vállal. Barátságba kerülnek és Miszailra nagy hatással van Blagovo műveltsége: "Alapjában véve Blagovo volt az első művelt ember, akivel életemben találkoztam. Nem tudom megítélni sokat tudott-e csakugyan, de állandóan közölte tudását, mivel azt kívánta, hogy mások is tudják, amit ő tud. Ugy képzeltem, ha igazán akarná, komoly tudós válhatna belőle. Ő volt az egyetlen ember, aki abban az időben igazán hatással volt reám, Blagovóval való barátságom erkölcsileg is felemelt."

Gyakran találkoznak, vitatkoznak. /Vitájuk lényegét már a dolgozat első részében ismerttettem./ Ám Blagovo doktor nem minden hátsó ezándék nélkül jár Miszailhoz. "Blagovo egészen belehevült a vitába, de ugyanakkor látzott rajta, hogy még valami hátsó gondolat is izgatja. - Ugy látzik, a nővére ma nem jön el - jegyezte meg, és az órájára nézett. - Tegnap

nálunk járt, és azt mondta, hogy eljön magához." Ettől fogva mindig megjelent Miezailnál, valahányszor a nővére meglátogatta, és mindig úgy közönytötték egymást, mintha véletlenül találkoztak volna. Blagovo egy új világot nyitott meg Kleopátra, Miezail nővére számára, aki mintha álomból ébredt volna föl, beleszeretett Blagovoba. Lassan nyilvánvalóvá válik azonban, hogy Blagovo csak az elvek embere: "Az orvos nem szívelte gazdaságunkat, mert elvont bennünket a vitatkozástól, ezántani, vetni, tehenet legeltetni - mondotta - szabad emberhez nem méltó foglalkozás, a létért folytatott küzdelem e durvább formáit az ember idővel mind az állatokra és gépekre fogja háritani, maga pedig kizárólag tudományos kutatással fog foglalkozni."

A kiábránduló Mésa Blagovo doktorban talál szövétségre. Azonban a kezdetben kellemes szórakozásnak tűnő szerelem Kleopátra és Blagovo között kezd komolyra fordulni. Kleopátra elköltözik apjától, állapotos lesz, betegeskedik. Blagovo doktor egyre ritkábban látogatja meg, kezd terhessé válni számára a problémát jelentő kapcsolat. Amikor Kleopátra állapota kezd válságozóra fordulni, Retek, az egyszerű festőmunkás Blagovo szemébe mondja az igazságot: "Tessék megengedni, hogy kimondjam az igazat, a nagyeágos úr nem kerül a mennyországba."

Blagovo azonban nem hajlandó tudomásul venni a súlyos helyzetet. Mésához hasonlóan szemet huny, elmenekül a prob-

léma elől: "Retek, látom, gyűlöl engem. Igaza is van a maga módján, de nekem is megvan a magam nézőpontja és egyáltalán nem bántam meg azt, ami történt. Szeretnünk kell, minden ember arra született, hogy szeressen, nem igaz? Szerelem nélkül nem volna élet, aki fél a szerelemtől és menekül előle, az nem lehet szabad ..."

Lassacskán más témára tért, a tudományról beszélt, diszertációjáról, amely nagy sikert aratott Pétervárott; lelkesen beszélt, és látszott rajta, hogy már nem gondol se a nővéremre, se bánatára, se énrám. Magával ragadta az élet."

A doktor nem hajlandó tudomást venni tettei következményéről, úgy tesz, mintha semmi sem történt volna. Az "önmagáért a szerelemért is érdemes szeretni" elvet pajzsként tartja maga elé, elbújik mögéje. Ha Dolzsikov mérnökre és Poloznyev építészre azt mondtuk, hogy nincs problématudatuk, akkor Mgasára és Blagovo doktorra azt mondhatjuk, hogy felismerik a helyzet problémás, megoldhatatlan voltát, de nem hajlandók tudomásul venni, nem képesek együtt élni ezzel a felismeréssel, elmenekülnek előle valamilyen elv mögé, feladják a küzdelmet, lemondanak emberi feladatuk teljesítéséről, valamiféle tudományos ismeretre, vagy hagyományos bölcseségre hivatkozva igazoltnak vélik megfutamodásukat.

Az önmegvalósítás útján ennél magasabb szintet képvisel a szereplők rendszerében Kleopátra, Miezail nővére és Anjuta

Blagovo, a doktor húga. Ezen a szinten is megtaláljuk az aktív és passzív út jellemzőit: Kleopátra az aktív, Anjuta a passzív koncepció követője.

A "legforradalmibb" fejlődése az elbeszélésben Kleopátrának van, ő jut legmesszebb attól, ahogyan elindult. Kezdetben teljesen az apja hatása alatt van, könnyen befolyásolható. Amikor apja megüti Miezait, "néném kinézett az ajtón, hogy megtudja a láрма okát, de abban a pillanatban rémült és azánakozó arccal visszahúzódott anélkül, hogy egyetlen szót is szólt volna védelmében." "Néném pedig imádta apját, félt tőle és rendíthetetlenül hitt szellemi felülbrendülésében."

Apja iránti tisztelete vezérli akkor is, amikor kétségbeesetten próbálja eltántorítani Miezait az elhatározásától. Blagovo doktorral való ismeretése és kibontakozó szerelme azonban lassan változást idéz elő benne. "Jaj, de jó kedvem van." - mondotta, és hangjából hitetlenkedő csodálkozás csengett, mintha egyenesen valószínűtlennek tartaná, hogy egyszer ő is jól érezheti magát." "Moetani vidámságában volt valami naiv és gyermekded, mintha mindez az öröm, amelyet gyermekkorunkban szigorú neveléssel elnyomtak és belénk fojtottak, most felébredne lelkében, és napvilágra kíváncznék."

Kibontakozó szerelmét sem képes azonnal felismerni, vívódik, gyötrődik, fél apjától, ugyanakkor vonzza az az új világ, amelyet Blagovo tár fel előtte: "Kleopátra hallgatta,

amint Blagovóval vitatkoztunk, erca eközben örömet, elragadtatást, meghatottságot, kíváncsiságot árult el, ezeme előtt - úgy láttam - lassanként új világ bontakozott ki, amelyről azelőtt még csak nem is álmodott, a amelyet most igyekezett megérteni. Ha Blagovo nem volt ott, csendeének, szomorkásnak látszott, és ha olykor ágyamon ülve sirva fakadt, könnyeinek okát sohasem árulta el."

És lassan Kleopátra lázadni kezd, lázadni apja ellen, addigi élete ellen, a sora ellen: "Mondd meg őszintén, nem vesztegettem el hiába a fiatalévszomat? Életem legjobb, legértékesebb éveiben egyebet sem csináltam, mint kiadásokat jegyeztem, teát töltöttem, számoltam a kopejkákat, és vendégeket fogadtam és azt hittem, hogy ennél több nincs is a világon! Érted meg, dadus, nekem is vannak emberi igényeim, én is élni akarok, ott-hon pedig valami kulcsárnyó fényt csinálnak belőlem. Hízen ez borzasztó, borzasztó!" És Kleopátra lázadásáa ezentúl nem ismer akadályt, mindent felezámol, meggyölöli apját, elköltözik otthonról, saját addigi életét is megtagadja, minden emlékét, addigi tettét mérlegelés nélkül eldobja magától, teljesen kifordul magából: "Most is gyakran nem eszem - mondja Kleopátra - de már egészen más gondolataim vannak. Azon bánkódom, hogy ilyen oetobán és gyáván fecséreltem el az életem felét. Megvetem és szégyenlem múltamat, apámat pedig ellenségsnek tekintem." Azeoginéknál, ahol a műkedvelő előadásokon azelőtt sosem jelent meg, most szerepet vállal: "Tehetségem semmi,

és a szerepem is mindössze 10 sor, de azért ez mégiscsak ösz-
ezehasonlíthatatlanul magasabbrendű és nemesebb foglalkozás,
mint napjában ötezör teát kiadni és utánanézni, nem evett-e
meg a szakácsnő egy kocka cukorral többet a megengedettnél.
És ami a legfontosabb, most végre apám is láthatja, hogy én
is fel tudok lázadni ellene."

Szegény Kleopátra! Döntő lépésre ezánta el magát, és azt
hízi, mindenki elámul ettől a bátor lépéstől, amelyre ráezán-
ta magát, és amely lényegétől idegen. Lázadása torz, és értel-
metlen tragédiával végződik: gyermeke születésekor meghal.

Lázadásának kudarcát az okozza, hogy azelőtt, apjához
hasonlóan, problématudata nem volt, és amikor hirtelen és vá-
ratlanul feltárul előtte egy más világ, nem képes kiigazodni
élete kérdéseiben, egy kéz aémát követ, Blagovo doktorét,
akinek mintegy naiv áldozatává válik. Nem képes az új felfo-
gást összeegyeztetni addigi életével, megtagadja apjával
együtt saját magát is, ami pedig törvénytörően katasztrófá-
hoz vezet. A Blagovo doktortól készen átvett elveket nem volt
képes a maga lelki alkatához mértén átalakítani. Ugy is mond-
hatjuk, hogy Kleopátra a passzív út képviselőjéből egy ceapáe-
az aktív, cselekvő, bátor, ha úgy tetezik az individuális mo-
dell szerint próbál élni, elezántan ki akar irtani magából
mindent, ami addigi megatartását, életvitelét meghatározta.
Nem volt képes egységbe olvasztani magában a két út jellemző
vonásait, teljességgel olyanná akart válni, ami addig tőle

tökéletesen idegen volt. Feltételezhető, bár az elbeszélésben nem ábrázolódik, hogy Kleopátra kielánysa, akit Mizezil nevel, talán képes lesz arra, amire édesanyja nem, talán ő tekinthető a jövő képviselőjének az elbeszélésben.

Kleopátra passzív párjaként fogható fel a műben Anjuta Blagovo. "Anjuta magas, szép természetű lány volt, s ezért úgyszólván kötelezőnek tartották részvételét az élőképekben. Rendszeresen valamilyen tündért, Győzelmet, vagy Dícsőséget ábrázolt, és arca olyankor ezégyenpirban lángolt." Szerény, ezégyenlős, gyakran elpiruló lány, aki mélyen és őszintén szerelmes Mizezilbe. Amikor Mizezil élete nehéz és válságos, titokban segít rajta: "Azon a szomorú őszön valami jótét lélek úgylátezük megkönyörült rajtam, és kérésre meg akarta könnyíteni léteimet: hol teát, citromot, hol süteményt, hol egy-egy sült császármadarat küldött lakásomra. Kaprova ezavei szerint az ajándékot minden alkalommal egy katona hozta, de hogy kitől, azt nem árulta el; ez a katona azt is megtudakolta, egészséges vagyok-e, ebédlek-e rendszeren, és van-e meleg ruhám. Amikor beállt a fagy, ugyanaz a katona távollétomban puha, meleg, kötött eszlet hozott nekem, amelyből finom, alig érezhető parfümillet szállt, s ebből kitaláltam, hogy ki az én jó tündérem. A szálnak gyöngyvirág illata volt, s ez volt Anjuta Blagovo kedvenc illatszere." Anjuta azonban titkolja, ezégyenli gondoskodó szerelmét, nem vallja be senkinek, csak Kleopátrának. Kleopátrától tudja Mizezil: "Amikor nem akartál tovább hivatalba járni és beálltál mézolónak, Anjuta Blagovoval együtt kezdettől fogva

éreztek, hogy igazad van, de féltünk hangosan kimondani a véleményünket. Mondd, milyen hatalom az, amely megakadályozza az embert abban, hogy kimondja azt, amit gondol? Vegyük például Anjuta Blagovot. Szerelmes beléd, inád, tudja hogy igazad van, engem is ezeret, mint a testvérét, a lelke mélyén talán még irigyl is engem, de valamiféle hatalom megakadályozza benne, hogy meglátogasson bennünket. Fél tőlünk, kerül bennünket."

Anjuta soha nem is fog fellázadni úgy, ahogyan azt Kleopátra tette. Élete végéig nem megy férjhez, mert Mieszait ezerei, és élete végéig nem lesz bátorsága ezt az érzést nyíltan vállalni. "Néha a sírnál ott találom Anjuta Blagovot. Közöntsük egymást, s azután hallgatunk, vagy pedig Kleopátráról beszélgetünk, meg a kielányáról, meg arról, hogy milyen szomorú az élet. Amikor eljövünk a temetőből, hallgatunk, és Anjuta meglépettje lépteit - ezándékosan, azért, hogy hosszabb ideig mehessen mellettem. Amikor beérünk a városba, Anjuta Blagovo zavartan, pirolva búcaút vezet tőlem, és egyedül folytatja útját, illedelmesen, szigorúan... És aki most látja őt, el sem hinné róla, hogy az előbb még mellettem ment, és a kielány haját simogatta."

Míg Kleopátrából a passzív oldal, azaz a közösségvállalás hiányzott teljes mértékben, addig Anjutáról azt mondhatjuk, hogy ő tisztán a passzív út képviselője, őt az teszi egy-

oldalúvá, csönkává, hogy az individuális oldal, a cselekvőképesség, a bátorság hiányzik belőle. Anjúta őrzi ugyan szerelemét, soha nem megy máshoz feleségül, de nyíltan, bátran nem képes vállalni önmagát. Az önmegvalósítása útján megreked.

A szereplők szabályos rendszerén valamiképpen kívül marad Retek alakja, ő sehová sem sorolható. "... amint ő magát nevezte - a mázoló munkák mestere, űtven év körűli, magas sovány ember volt, hihetetlenűl aszott és sápadt, beesett mellű, horpadt halántékű, ezeme alatt mély kék árnyék gyűrűzött." Munkáját nagyon szereti, hozzáértéssel végzi: "Élvezte a régi eziművek tartalmát, erkölcsi tanulságát éppen úgy, mint bonyolult mesteri felűpitésűt, gyakran megcsodálta az írű űgyességet anélkül, hogy valaha is nevűn nevezte volna:

- Nohát, ezt milyen űgyesen kifundálta!

Ha eziműben valami rosszról, aljasról esett. szű, ezinte kárűrvendezve bűkdűste ujjával a kűnyvet:

- Lám, itt a hazugság! Lám, mire képes a hazugság!" Természetes bűlcsességgűvel tette helyre magában a dolgokat, kinyilatkoztatva: "- A levűltetű megeszi a fűvet, a rozsda a vasat, a hamisság a lelket."

Fejűldésűnek első szakaszában Retek űnmagával való harmóniája, munkaszeretete, természetes bűlcsűssűge megnyugtató példaként hatott Mizszailra. Életműdja és egűszűes életfel fogása űszűtűnzűleg hatott az elbeszűlés elejűn még dűntűse

helyességében kételkedő főhőere. Retek öntudatlanul, ösztönösen is lökte Miezailt elhatározása felé, ezért alakja az elbeszélésben nélkülözhetetlen.

Csehov Miezail alakjával egy ideális magatartási modellt rajzol meg. Az elbeszélés egésze úgy fogható fel, mint annak a folyamatnak az ábrázolása, hogyan válik Miezail, a passzív személyiségkialakítási út képviselője lírai érvényű hőssé.

Miezail az elbeszélés végéig a kievárosban marad, látványos, ezembetűnő változtatást életében nem visz véghez, ugyanúgy él, ugyanúgy dolgozik, ahogyan azelőtt: "Hétköznap kora reggeltől késő estig dolgozom. Ünnepnap, jó időben kézen fogom csepp kis unokahúgomat és szép lassan kísérelünk a temetőbe. Ott egy ideig elálldogálok, vagy leülök és sokáig nézem a sírt, amely oly drága nekem." Nem akarja életformáját radikálisan megváltoztatni, életmódját másokra ráerőszakolni, meghatározónak tehát továbbra is a passzív jegyek tekinthetők.

Azonban Miezail életében mégis döntő változás ment végbe. Nézete, amely szerint "semmi sem múlik el nyomtalanul, minden legkisebb lépésünknek megvan a maga jelentősége..." - mutat erre. Ő, aki mindig állhatatosan, türelmesen, "a legkisebb" lépésekkel haladt, akár a csiga, öreg korára elnyeri a város lakóinak tiszteletét, megbecsülését, értelmes emberi kapcsolatot alakít ki velük: "... ma már nem csúfolódnak Kicsi Haszonnak, nem nevetnek ki, és amikor végigmegyek a bődésoron,

nem öntenek le vizzel, Hozzászótkak, hogy munkás lett belőlem, és nem látnak benne már különöset, hogy "nemeseMBER" létemre festékesvödöröt cipelek és ablakot üvegezek, Ellenkezőleg: eziveesen adnak nekem megrendelést, elismerik munkámat, Általában udvariasan bánnak velem, magázva szólnak hozzám, a házukban, ahol dolgozom, megvendégelnek teával és kiözennek megkérdezni, nem akarok-e ebédelni."

A városlakóknak a "hallgatag, rideg, szigorú", önértetes ember iránti udvariasága mögött ugyanakkor valamiféle furcsa kíváncsiság rejtőzik, amit az magyaráz, hogy életfelfogását nem értik, de tisztelik, őt félnek is tőle egy kicsit, mert megérzik rajta, hogy több, nemesebb, mint ők. Nem véletlen, hogy éppen a gyerekeket - akik ösztönösen megérzik a jót, a tisztát - ezinte vonzza magához a rideg, szigorú "öregember": "A gyerekek és kislányok gyakran kijönnek és kíváncsian, részvétellel bámulnak meg."

Miszail belső egyensúlyának megtalálását mutatja az az intim személyes viszony is, amely a főhőst Anjutával öszeköti: "A leányka vidáman, boldogan pisalog a ragyogó délutáni napfényben, kezecekéjét nyújtja Anjuta felé, mi pedig megállunk, és együtt simogatjuk meg az aranyos kislányt." Örökre beteljesületlen ezerelem marad ez, mégis kapcsolatukban érezzük az emberi öszetartozás erejét, Mindezek az értelmes, személyes kapcsolatok, amelyek Miszailt a többi emberhez fűzik, igazolják ezámára, hogy felfogása helyes, hogy türelmes-

sége nem volt hiábavaló, hogy valóban nem múlik el semmi hiába, hogy valóban értelmes az élet.

Azonban ez a harmónia, amely Miezail életét az elbeszélés végén kitölti, ezomorú harmónia. A "Menyasszony" c. Csahov-elbeszéléssel szemben ez a ezomorúság abból adódik, hogy Miezail semmi újat, semmiféle "megváltó" változást nem vár az élettől, elfogadja olyannak, amilyen, ellentétben Nagyával, aki elhagyja a várost, és reményekkel teltten kezd új, mozgalmass életet, bár megtartja magában mindazt, ami múltjában értelmes és fontos. Az újrakezdés lehetőségének a reménye az, ami az "Életem" c. elbeszélés végén hiányzik, ez a hiány teszi ezomorúvá az elbeszélést.

Értékrendbeli különbséget a két főhős magatartásmódja között mégsem tehetünk, hiszen mindkét esetben lírai érvényű hőssel találkozunk, a két magatartási formát tehát egyenértékűnek kell tekintenünk. A magatartásuk közötti különbség csupán abból adódik, hogy míg Nagyá, az aktív személyiségkialakítási út követője bízik abban, hogy az életében véghezvitt változtatással képes továbbhaladni az önmegvalósítás útján, addig Miezail, a passzív út képviselője, elsősorban nem a tettek erejében reménykedik. Ő, amikor ezt mondja, "nem múlik el semmi", elsősorban arra utal, hogy múltunktól abszolút mértékben sosem léphetünk ki, környezetünket, egykori önmagunkat büntetlenül nem tagadhatjuk meg, bármit cselekezünk is.